

Zaharia Herdelea, învățătorul din Pripas, devenise învățător la stat, la țară, printr-o promovare neașteptată și ea însemnase pentru familia sa o ușurare materială. Aceasta a presupus însă un permanent compromis cu autoritățile ungurești. Compromis a făcut și atunci când și-a construit o casă, cu acordul preotului Belciug, dar fără înscris, pe pământurile bisericii din sat. Pentru că în timp relațiile dintre cei doi se înăspresc, Herdelea devine neliniștit că va fi într-o zi alungat din casă. Pe fundalul acestor neliniștii apare idila Laura – Pinte. Teologul o cere de soție, dar fata la început nu-l iubește și nu-l acceptă căci se îndrăgostise de medicinistul Aurel Ungureanu.

Petrecerile periodice ale fetelor din *lumea bună* din Armadia, Jidovița și din satele vecine erau organizate de părinții lor, prin rotație. Una dintre întâlnirile acestea se desfășoară în casa familiei Herdelea. Sosește și Aurel, dar acesta află de la tatăl Laurei despre viitoarea ei logodnă și se retrage din această relație, demonstrând Laurei că de fapt nu o iubește. Fugind de prietenele surorilor lui pe care le numește *gâște*, Titu rătăcește prin crângul din marginea Jidoviței în căutarea inspirației poetice care întârzie. O întâlnește însă pe Roza Lang, soția romanțioasă a notarului, căreia, patetic și teatral, îi mărturisește sentimentele sale. La întoarcerea spre casă îl întâlnește pe Ion al Glanetașului care îi cere sfatul în legătură cu modalitatea de a-l forța pe V. Baci să i-o dea pe Ana de soție. Răspunsul nevinovat și vag al lui Titu îl luminează neașteptat pe Ion.

Familia Herdelea primește telegrama prin care Pinte, logodnicul Laurei, își anunță venirea. Încep de asemenea și pregătirile de participare a tinerilor Herdelea la balul anual de la Armadia. Cu acest prilej, Titu cere trăsura preotului Belciug care însă ține să precizeze relațiile tensionate dintre cele două familii și că face această concesie doar pentru că stimează pe poetul Titu. Ion este vizitiul lor la bal și așteptându-i, privește prin geam petrecerea și îi disprețuiește pe orășeni și pe intelectuali pentru preocupările lor facile.

Titu și Zaharia Herdelea sunt invitați de către solgăbirăul Chițu și silvicultorul ungar Madarasy la vânătoare iar apoi la o petrecere între prieteni la berăria *Rahova*. Profesorul Spătaru cântă un cântec naționalist, fiind apostrofat de către Chițu ca agitator, iar acesta este acuzat de Spătaru ca fiind renegat. Spătaru accentuează clar: *Vrem să ne unim cu țara!* În aceste condiții, bătrânul Herdelea își dovedește oportunismul, căci dezaprobă atitudinea profesorului, deși îi admiră curajul de a spune ceea ce gândește. În acest timp, Titu are o aventură romantică cu Roza Lang.

La sărbătorile de Crăciun, sosesc părinții lui Pinte și are loc logodna oficiată chiar de preotul Belciug. Se stabilește nunta la Duminica Tomii. După plecarea de la herdeleni, tatăl lui Pinte își ceartă fiul pentru alegerea făcută, dar acesta e decis să lase lucrurile exact așa cum sunt căci o iubește cu adevărat pe Laura.

Auzind zvonurile despre relația sentimentală a lui Titu cu Roza Lang, învățătorul îl trimite pe Titu ca ajutor de notar la Gărgălău, o comună îndepărtată pentru a-l scoate din gura lumii și pentru a-l determina să își asume o slujbă. Titu pleacă, începe să lucreze și descoperă o lume suferindă, strivită de biruri și de nedreptate. Satul este românesc și îi trezește lui Titu primele probleme de conștiință în legătură cu ideea națională. Mergând să strângă birurile prin sat, descoperă cu durere adevărată drama unei bătrâne care nu poate să își plătească dările către stat. Găsește aici un prilej de meditație pe tema situației reale a românilor din Transilvania: sunt mulți, dar fără drepturi. Notarul, un evreu ce trăise o vreme și în România, îl acuză pe Titu de șovinism, iar România de barbarism. Titu descoperă de asemenea că viața lui de până atunci fusese falsă, că trăise ca sub un clopot de sticlă, surd și orb în fața suferințelor reale ale românilor. Mai întâi renunță să mai vorbească ungurește, construindu-și și o imagine utopică a unei Români în care visează să plece cât mai curând și a cărei imagine notarul Friedeman nu reușește să o întunece oricât ar vorbi-o de rău. Când este trimis să adune dările din sat, le adună doar pe cele de la unguri iar notarul, speriat, îl concediază și îl alungă. Titu revine acasă total schimbat și cu o conștiință trează.

Belciug face un plan prin care să se răzbune pe învățător și îi cheamă pe V. Baci și pe Ion la el pentru a-i concilia în privința învoielii pentru nuntă. Ion acceptă pe Ana cu o singură condiție: să i se dea averea toată, pe numele lui și al Anei.

Tatăl și fiul pleacă într-o zi la Armadia și își dau întâlnire la berăria *Rahova*. Acum, devenit mai atent la problemele legate de situația românilor, Titu vede clar diferența dintre el, un idealist și un naționalist înfocat, și tatăl său, un oportunism speriat pe care dorința de supraviețuire l-a învățat să renunțe la idealurile

tineretii. În berărie intră judecătorul împotriva căruia depusese plângere Ion și îl amenință pe învățător. Acesta, umilit și rușinat, este strivit de acuzațiile ce i se aduc și nu știe cum ar putea trece de necazurile care se abat asupra sa.

La îndemnul fetelor și al doamnei Herdelea, cumpărase mobila din salon, plătită o vreme apoi nu mai plăti. Acum primise o citație pentru punere de sechestru pe bunurile sale ce urmau să fie vândute la licitație. Avocatul îi propune organizarea unei licitații de formă, în care cumpărătorul să fie doar el, avocatul, dar sumele să le plătească Herdelea care astfel și-ar fi păstrat bunurile. Tot acum, Herdelea primește inspecția lui Horvat, inspectorul școlar, care nu este mulțumit de faptul că elevii români din Pripas nu știu *Tatăl nostru* în unghurește. De asemenea, este destituit din învățământ și Lang, iar Roza va pleca și ea din oraș. Titu înțelege că sentimentele sale de odinioară nu fuseseră sentimente de iubire.

După Paște are loc căsătoria Laurei cu Pinte și plecarea acestora spre noua parohie a teologului. Tot acum are loc nunta lui Ion cu Ana pe care îi cunună chiar Herdelea. Are loc și licitația pentru mobila familiei Herdelea, iar preotul Belciug, licitând și el, spre disperarea dnei Herdelea, cumpără masa din salonul învățătorului, jignindu-l astfel pe Herdelea cu cinismul și meschinăria sa.

Deputatul Ciocan moare iar lupta pentru scaunul din parlamentul ungar urmează să se dea între avocatul român Victor Groșoru și bancherul ungar Bela Beck. Deputatul român, patriot în fond și generos, dar nu lipsit de realism politic, îl atrage în campania politică și pe Titu. Acesta ar fi trebuit să îl convingă și pe tatăl său să treacă de partea sa și să facă propagandă politică în favoarea candidatului român. Rememorându-și trecutul, bătrânul Herdelea înțelege că a trăit toată viața în umilință și oportunism.

În locul tatălui său, Titu le vorbește țăranilor despre idealurile de unitate ale românilor, despre libertate și dreptate, izbindu-se însă de reticența acestora. Țăranii se tem de autoritățile unghurești dar și de prefăcătoria politicienilor intelectuali români din Armadia care îl acuză pe Titu de lipsă de realism politic. Crezul lor este unul lipsit de idealism, susținând că numai prin faptă și implicare concretă politică vor obține pe cale legală drepturile românilor în Transilvania și că idealismul lui Titu mai mult încurcă decât ar fi util (p. 249-250). Întrunirea românilor din Armadia este interzisă. În acest timp, Herdelea primește citație pentru ultraj împotriva judecătorului.

În ziua alegerilor, țăranii umplu piața din Armadia și se formează coloane de jandarmi. Avocatul Groșoru este aclamat de mulțime în timp ce Herdelea este respins pentru că votase cu unghurii sperând într-un ajutor în procesul abia intentat. Votul lui și al celor 5 însoțitori ai săi decid alegerea bancherului ungar Bela Beck în calitate de deputat român. Deziluzionat, Titu decide că trebuie să plece neapărat în România. Pentru a-și strânge bani, pleacă în calitate de notar la Lucșa unde o descoperă pe învățătoarea Virginia Gherman, o fată realistă dar cu o viziune corectă asupra problemei patriotice.

Herdelea, îmbătrânit dintr-odată și foarte trist, este înlocuit cu un nou învățător, Virgil Zăgreanu. Groșoru îl compătimentește și, generos, îl angajează la biroul său.

La noul său loc de muncă, Titu ia apărarea unor țărani români bătuți de jandarmi unghuri și este acuzat de agitație politică. Discuția cu locotenentul trimis să îl interogheze devine amicală și acesta îi reproșează idealismul și lipsa sa de realism politic. Când află de la un țăran că în ciuda bătăilor și a neînțelegerilor, pământurile au rămas tot ale lor, tânărul Herdelea înțelege în sfârșit că în lupta românilor din Transilvania pentru obținerea drepturilor lor nu sunt necesare nici idealismul politic, nici discursurile demagogice, ci faptele tăcute, făcute în anonim de masele populare. Decizia lui de a pleca în România este definitivă și întors la Armadia trece într-adevăr munții.

Avocatul Groșoru îl ajută pe Herdelea să fie achitat în proces și se mută în Armadia căci Belciug refuză să treacă locul casei pe numele lui Herdelea. La sfârșitul anului școlar inspectorul Horvat revine pentru inspecție și reproșează tuturor, elevilor și familiei Herdelea, că nu vorbesc unghurește. Preotul, apostrofând că nimeni nu poate spune rugăciunea în unghurește, spune că acest lucru este imposibil căci el nu poate și nu știe să îi învețe pe români rugăciunile în unghurește. Zăgreanu devine prieten de familie al herdelenilor și se îndrăgostește de fiica cea mică a familiei. La plecarea din sat de la sfințirea bisericii celei noi din Pripas a familiei Herdelea, cititorul iese și el din spațiul ficțiunii, adică din Pripas.